

Наталія Кошова

наукова співробітниця
 науково-дослідного відділу збереження фондів
 Національний музей історії України
 (Київ, Україна)

Nataliia Koshova

Research Fellow,
 Research Department of Preservation of Funds,
 The National Museum of the History of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine)

**ЛЮБОМИР РИХТИЦЬКИЙ –
 ТВОРЕЦЬ ПІДПІЛЬНОЇ ПОШТИ УКРАЇНИ:
 ФІЛАТЕЛІЯ ППУ В УКРАЇНСЬКИХ МУЗЕЙНИХ ФОНДАХ**

**LIUBOMYR RYKHTYTSKYI
 AS A CREATOR OF THE UNDERGROUND POST OF UKRAINE (UPU):
 UPU'S PHILATELY IN UKRAINIAN MUSEUM FUNDS**

Анотація

У статті висвітлено життя і діяльність Любомира Рихтицького, який пов'язав своє життя і творчість еміграційного періоду з культурно-національним відродженням України. Розглянуто важливий аспект його діяльності, що стосується створення Підпільної Пошти України, а також колекції і виставки філателії ППУ в різних музеях України.

Ключові слова:

українська еміграція в ХХ ст., Національний музей історії України, філателія.

Abstract

The article elucidates the life and activities of Liubomyr Rykhtytskyi, who devoted his life and work during the emigration period to the cultural and national revival of Ukraine. An important aspect of his activity, which relates to the creation of the Underground Post of Ukraine, as well as the collections and exhibitions of philately of the UPU in various museums of Ukraine are considered.

Ключові слова:

Ukrainian emigration in the 20th century, National Museum of the History of Ukraine, philately.

Мета розвідки – привернути увагу до багатогранної діяльності відомого культурного діяча української діаспори, письменника, журналіста, кіносценариста, видавця Любомира Рихтицького та акцентувати на важливій ролі, яку відіграла створена ним Підпільна Пошта України (далі ППУ) у просуванні української державницької ідеї у світі.

Завдання дослідження – уточнити біографічні дані Л. Рихтицького; продемонструвати на прикладі колекцій та виставкових проєктів окремих музеїв України те, як тематика Підпільної Пошти України – цього недержавного видавництва, відгукується на важливі події історії України та вшановуючи визначних осіб у її історії, сприяла консолідації української діаспори в її боротьбі за незалежну Україну.

Актуальність статті – філателія ППУ була важливою ідеологічною зброєю в щоденній боротьбі за майбутню незалежну українську державу, за збереження української ідентичності, мови й культури в діаспорі. Численні виставки і колекції музеїв України є свідченням тих зусиль, що доклали діячі української діаспори, й зокрема Л. Рихтицький, для відродження вільної України.

Л. Рихтицький відоміший як автор романів, повістей, оповідань, кіносценаріїв, а також як журналіст і публіцист. Видавництва української діаспори за кордоном випустили 26 томів його творів¹. Літературну творчість Л. Рихтицького в Україні почали досліджувати після 1990 р. Проте недостатньо відомою залишається його графічна творчість та роль у творенні і становленні ППУ, для потреб якої він залучав відомих українських художників, і сам малював марки.

Енциклопедія українознавства не містить окремої статті про нього. Є лише згадка в статті «Філателія» в абзаці, присвяченому ППУ: «керівник Л. Рихтицький». У Вікіпедії можна знайти статтю про Степана Любомирського (псевдонім Л. Рихтицького), проте згадки про ППУ немає. В Енциклопедії української діаспори у статті, присвяченій діячеві, є лише згадка про створену ним серію поштових марок «Української підпільної Пошти»². До того, що про філателістичну діяльність і графіку Л. Рихтицького мало

¹ Любомир Рихтицький (Степан Любомирський) [Електронний ресурс]: Дрогобиччина. Вікова спадщина. – Режим доступу: <https://drohobychyna.com.ua/section/osobistosti/lyubomir-rihtickyi-stepan-lyubomirskiy/> (дата звернення: 26.12.2021).

² У «Енциклопедії українознавства» міститься згадка про Любомира Рихтицького як керівника ППУ, див.: Кікта С. Філателія. Підпільна Пошта України (ППУ) // Енциклопедія українознавства: словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Т. 9. – Львів, 2000. – С. 3507; Любомирський Степан. [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD (дата звернення: 22.12.2021); Рихтицький Любомир // Енциклопедія української діаспори: у 7-ми томах, 4-х книгах / Гол. ред. Василь Маркусь; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці. – Т. 1: Сполучені Штати Америки. Кн. 2. – Нью-Йорк-Чикаго, 2012. – С. 332.

знають, спричинився і він сам. Представник української діаспори, художник і мистецтвознавець Богдан Стебельський згадує, що коли він, готуючи матеріал до 60-річчя діяча, звернувся до Л. Рихтицького з письмовим проханням написати дещо про себе і про свій шлях, той у своїй лаконічній відповіді нічого не згадав про ППУ³.

Найбільш інформативним і ілюстрованим джерелом про керівника ППУ та його діяльність є видання «Літопис УПА. Підпільна пошта України», т. 4.

У колекції Національного музею історії України у групі «Філателія»⁴ зберігається значна кількість марок і наліпок ППУ. Після здобуття Україною незалежності музейне зібрання поповнилося колекціями марок: від Президента УНР в екзилі Миколи Плав'юка, від співорганізатора ППУ, відомого діяча української діаспори, воїна УПА Степана Голяша – через колишнього командувача УПА Василя Кука. Пізніше надійшли марки від Фондації ім. О. Ольжича в м. Києві. Музейна колекція складається з великих і малих аркушів, поштових блоків, марок та наліпок. На всіх предметах зібрання зазначено «Підпільна Пошта України».

Окрім Національного музею історії України, марки й блоки ППУ зберігаються у фондах Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького⁵, в Національному музеї історії України у Другій світовій війні⁶, в інших українських музеях, збірки яких поповнювалися здебільшого завдяки приватним колекціям, переданим у дар – наприклад, Музеєві визвольних змагань Прикарпатського краю⁷. А Тернопільському обласному краєзнавчому музею марки подарував співорганізатор ППУ, відомий діяч української діаспори С. Голяш⁸. Також Івано-Франківський краєзнавчий музей у своїх фондах зберігає марки, видані у вигляді великих та малих аркушів, поштових блоків, зчіпок і марок із купонами⁹. За останні роки деякі музеї до низки «круглих дат»: на відзначення подій Української Революції 1917–1921 рр., річниці загибелі Р. Шухевича, підготували різні тематичні вистав-

ки, і частину експозицій склали марки ППУ. Найактивніше проявили себе музеї Тернополя. Згаданий краєзнавчий музей сформував філателістичну збірку, присвячену 100-річчю перших поштових марок України¹⁰, а для деяких виставок заклад залучає приватні колекції¹¹. А Тернопільський обласний художній музей використав приватну колекцію для своєї експозиції філателістичних знаків із серії «Підпільна Пошта України»¹². Оновив свою виставку «Волинь в Українській революції 1917–1921 років» і Волинський краєзнавчий музей¹³. Марки й листівки ППУ присвячені Листопадовому зриву 1 листопада 1918 р. та проголошенню у Львові ЗУНР. Музей історії міста Києва до 100-річчя української марки підготував із матеріалів своїх фондів виставку, частину якої було присвячено історії та меті ППУ¹⁴. Експозицію¹⁵ з фондової збірки Музею історії м. Болехова імені Романа Сковорія виклали в інтернет у вільний доступ. 2019 р. у Львові Укрпошта організувала спецпогашення марок до 70-річчя з дня створення ППУ і 101-шої річниці утворення ЗУНР¹⁶. Також погашення марок і конвертів відбулося в день 100-річчя Л. Рихтицького – 21 квітня 2021 р., на його батьківщині, у Дрогобичі¹⁷. Діяч зображений на марках і конвертах у молодому та старшому віці. Здійснив видання засновник і виконавець авторського проєкту «Козацька пошта» Андрій Пилух.

³ У музеї Тернополя представлені унікальні марки часів УПА (фото) [Електронний ресурс]: Тернопіль. – Режим доступу: <https://ternopoliany.te.ua/zhittya/51676-u-muzei-ternopolia-predstavleni-unikalni-marky-chasiv-upa-foto> (дата звернення: 12.12.2021).

⁴ Виставка «Українська філателія. Підпільна Пошта України» [Електронний ресурс]: Галицький кореспондент. – Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/vystavka-ukrayinska-filatelija-pidpilna-poshta-ukrayini> (дата звернення: 26.12.2021).

⁵ Поштові символи держави [Електронний ресурс]: Тернопільський обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу: <https://tokm.com.ua/novyny/poshtovi-symvoly-derzhavy.html> (дата звернення: 26.12.2021).

⁶ У Тернопільському музеї відкрили виставку до 100-річчя Української революції [Електронний ресурс]: обласТЬ. – Режим доступу: <https://oblast-te.com.ua/u-ternopilskomu-muzeji-vidkryly-vystavku-do-100-richchya-ukrayinskoji-revoljuciji/> (дата звернення: 26.12.2021).

⁷ Філателістичну виставку до 70-ї річниці загибелі Романа Шухевича відкрили в Тернополі [Електронний ресурс]: Суспільне мовлення України. – Режим доступу: <https://suspilne.media/17865-pidpilna-posta-ukraini-cu-seriu-marok-mozna-pobaciti-na-filatelisticnij-vistavci-v-ternopoli/> (дата звернення: 26.12.2021).

⁸ Волинський краєзнавчий музей запрошує філателістів та всіх небайдужих до історії України відвідати оновлену виставку «Волинь в Українській революції 1917–1921 років» [Електронний ресурс]: Волинська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/article/volinskiy-kraeznavchij-muzey-zaprosiye-filatelisticnij-ukrayini-vidvidati-onovlenu-vistavku-volin-v-ukrayinskiy-revoljuciji-19171921-rokiv/> (дата звернення: 26.12.2021).

⁹ «Україна – Київ: поштові знаки». Виставка / «Ukraine – Kiev: postsigns». Exhibition [Електронний ресурс]: Музей історії міста Києва. – Режим доступу: <http://www.kyivhistorymuseum.org/uk/vystavkovi-proekty/poshtovi-znaki.html> (дата звернення: 26.12.2021).

¹⁰ Онлайн-виставка марок з фондозбірки музею «Підпільна пошта України» [Електронний ресурс]: Музей історії м. Болехова імені Романа Сковорія. – Режим доступу: <https://museum.bolehiv-rada.gov.ua/photo-gallery/136-onlajn-vistavka-marok-z-fondozbirki-muzeju-pidpilna-poshta-ukrayini.html> (дата звернення: 16.12.2021).

³ Любомирський Степан (Любомир Рихтицький 1921–1983) [Електронний ресурс]: Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/438/> (дата звернення: 20.11.2021).

⁴ Філателія [Електронний ресурс]: Національний музей історії України. – Режим доступу: <https://nmiu.org/fondy-muzeiu/obrazotvorche-mystetstvo/filatelii> (дата звернення: 26.12.2021).

⁵ Денисова Т. Прапори українського чорноморського флоту у виданнях підпільної пошти України зі збірки національного музею у Львові ім. А. Шептицького [Електронний ресурс]: Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/navalhistoryofukraine/tradiciie/denisova-t-prapori-ukraienskogo-cornomorskogo-flotu-u-vidannah-pidpilnoie-posti-ukraieni-z-zbirki-nacionalnogo-muzeu-u-lvovi-im-a-septickogo> (дата звернення: 22.12.2021).

⁶ Український визвольний рух у колекції поштових марок [Електронний ресурс]: Національний музей історії України у Другій світовій війні. – Режим доступу: <https://collections.warmuseum.kiev.ua/theme/Warmus/pages/history/> (дата звернення: 12.12.2021).

⁷ Визвольних змагань Прикарпатського краю Музей [Електронний ресурс]: Енциклопедія Сучасної України. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33970 (дата звернення: 26.12.2021).

У 2021 р. тривало створення експозицій і організація заходів, якими вшановували пам'ять керівника ППУ. На виставці із приватної колекції доцента Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Володимира Галика було представлено зубковані та незубковані блоки марок ППУ із зображенням Івана Франка (серії «Франко-Революціонер», «Франко-Каменяр» та «Франко-Мойсей»), видані до 50-х роковин від смерті письменника 1966 р. в Німеччині¹⁸. До Дня незалежності України родина американського професора українського походження Володимира Пилишенка подарувала Центральній міській бібліотеці м. Дніпра унікальну колекцію марок, зокрема, й марки ППУ, присвячені річницям заснування ОУН¹⁹. До речі, 2019 р. В. Пилишенко подарував територіальній громаді м. Дніпра свою величезну 15-тисячну бібліотеку, на базі якої створили Бібліотеку української діаспори імені сенатора Джона Маккейна²⁰.

На 2022 р. заплановано видання великого кольорового каталогу марок ППУ на 437 сторінок, яке готує австралієць українського походження, віцепрезидент Союзу українських філателістів та нумізматів Георгій Федик²¹.

Л. Рихтицький і заснована ним ППУ міцно пов'язані. Як пише Зенон Боровець, діяч був «її промотором і невтомним трудівником <...>, із смертю якого у 1983 р. Підпільна Пошта припинила своє існування»²².

ППУ – це пошта бездержавного українського народу. Українці створили декілька таких поштових «відомств» на волонтерських засадах. Ці організації стали своєрідною альтернативою державної поштової служби та

виконували одну із властивих класичній пошті функцій – графічну пропаганду своєї країни та її досягнень через марки. Головною ж функцією – оплати пересилань, здійснювали державні поштові відомства тих країн, у яких масово опинилися українці після воєнних лихоліть і вимушеної політичної еміграції. Все ж ППУ зуміла досягти того, що українські емігранти мали можливість наклеювати на конверти поряд із офіційними державними марками також марки ППУ: «В очах української діаспори це виглядало, наче ППУ “орендує” поштові структури вільних держав світу. При цьому кожен, хто розповсюджував чи використовував марки ППУ, чітко усвідомлював, що таким чином він складає кошти для матеріальної підтримки підпілля ОУН і збройної визвольної боротьби на теренах України. ППУ була єдиною у світі підпільною поштою, яка справно функціонувала!»²³

Таким чином світ дізнавався про існування окупованої Москвою України та її підневільного статусу. І в цьому – велика заслуга Л. Рихтицького, С. Голяша та їхніх однодумців. ППУ заснували 1949 р. в Мюнхені в межах Закордонного поштового відділу, який був складовою Закордонних частин Організації українських націоналістів-революціонерів (ОУН-р). Для випуску марок і блоків використовували друкарні, що діяли в різних містах американської окупаційної зони: Мюнхені, Регенсбурзі, Новому Ульмі, Зальцбурзі. І, як зазначає Т. Денисова, «якість кольорових фарб, друку, інших технічних характеристик видань свідчить про добре обладнання друкарень і фаховість їхнього персоналу»²⁴.

Зацікавлення випуском українських марок на еміграції зародилося в Л. Рихтицького 1946 р. під час перебування в таборі для військовополонених британських військ біля італійського містечка Ріміні. Його та інших вояків Української дивізії «Галичина» відправили туди на тимчасове поселення до вирішення їхньої подальшої долі Організацією Об'єднаних Націй. Саме тоді Л. Рихтицький став членом новоствореного Товариства українських філателістів-вояків «Український філателіст». Дуже швидко означена організація розрослася до понад 100 осіб. Перші марки і блок надрукували 19 серпня 1946 р., вони містили напис «Українська таборова пошта – Італія». Загалом у Ріміні до закриття табору в червні 1947 р. видали 28 марок і один блок. Про українські таборові марки відгукувалися тодішні італійські, французькі й англійські видання, зокрема італійський філателістичний місячник «Іль Франкоболль»²⁵. Українці – учасники національно-визвольних змагань, були інтерновані як вояки Першої української дивізії Української національної армії. Дуже швидко на території знищеного військового аеродрому спорудили церкву, театр, різні майстерні.

¹⁶ До 101-ї річниці ЗУНР у Львові погасили марку (фото) [Електронний ресурс]: Вголос. Інформаційне агентство. – Режим доступу: https://vgolos.ua/news/do-101-yi-richnytsi-zunr-u-lvovi-pogasyly-marku-foto_1096895.html (дата звернення: 26.12.2021).

¹⁷ Головкив М. Сьогодні минає 100 років від дня народження Любомира Рихтицького [Електронний ресурс]: Фейсбук. – Режим доступу: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2924577867856491&id=100009129181833 (дата звернення: 26.12.2021).

¹⁸ Виставка «Франкіана у поштовій і непоштової марці в Україні та закордоном» [Електронний ресурс]: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Режим доступу: <https://dsru.edu.ua/news/vystavka-frankiana-u-poshtovij-i-neposhtovij-marci-v-ukrayini-ta-zakordonom/> (дата звернення: 26.12.2021).

¹⁹ Філатов: «До Дніпра прибуде унікальна колекція марок, що охоплює останні 120 років української історії» [Електронний ресурс]: Дніпро. Дніпровська міська рада. – Режим доступу: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/46016/filatov-do-dnipra-pribude-unikalna-kolekciya-marok-scho-ohoplyue-ostanni-120-rokiv-ukrainskoi-istorii> (дата звернення: 26.12.2021).

²⁰ Бібліотека української діаспори імені сенатора Джона Маккейна [Електронний ресурс]: Дніпровські міські публічні бібліотеки. Департамент гуманітарної політики. – Режим доступу: <http://www.library.dp.ua/?id=61> (дата звернення: 26.12.2021).

²¹ Алін А. Через 21 місяць я радий повідомити, що 1 етап каталогу Підпільної пошти України (ППУ) завершено... [Електронний ресурс]: Київське товариство філателістів. Фейсбук-сторінка. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/ukraineundergroundpost/posts/437123981141724> (дата звернення: 26.12.2021).

²² Боровець З. Вступне слово // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 7 [Електронний ресурс]: Читиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf (дата звернення: 26.12.2021).

²³ Там само. – С. 8–9.

²⁴ Денисова Т. Вказ. праця.

Там, крім випуску марок, Л. Рихтицький займався літературною діяльністю, був відповідальним редактором і фейлетоністом новоствореної газети «Життя в таборі», малював²⁶. Переїхавши з Італії до німецького міста Регенсбурга, він почав навчатися водночас на двох факультетах, і в 1949 р. доля звела його з відомим філателістом, також українцем, Юліаном Максимчуком. Як згадує С. Голяш, Л. Рихтицький прислухався до порад нового знайомого, і, мабуть, під його впливом заснував ППУ. Вже до кінця 1949 р. з'явилися чотири марки, присвячені ОУН, фірмовий листовий папір і власна урядова печатка²⁷.

Життєвий шлях Л. Рихтицького розпочався в Дрогобичі, коли Галичина стала частиною міжвоєнної Польщі. Уродженець цього давнього міста закінчив місцеву народну школу і дрогобицьку гімназію, після чого вирушив до Львова продовжувати навчання. Щодо інформації про навчальний заклад, до якого вступив юнак, є розбіжності в Енциклопедії української діаспори, Вікіпедії, «Літописі УПА» та на сайті бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка²⁸.

Під час Другої світової війни 22-річний Л. Рихтицький пішов добровольцем боротися за незалежну Україну у складі дивізії СС «Галичина». Відразу, в липні 1943 р., почав інше навчання – артилерійський вишкіл для старшин неподалік від Праги. Після війни він опинився в італійських таборах. Звільнившись від статусу військовополоненого та ставши вільною людиною, переїхав до Німеччини, де поринув у свою майже безперервну роботу з ППУ аж до своєї раптової смерті 1983 р.

Німецький період життя і діяльності Л. Рихтицького тривав не дуже довго. На початку 1950-х рр. він із родиною переїхав у США – спочатку в Детройт, а згодом у Чикаго. В Америку перебрався і С. Голяш. Саме там діяльність ППУ завдяки злагожденій і самовідданій роботі цих двох українців досягла найбільшого розквіту.

Це простежується за ритмом появи видань ППУ. За підрахунками

Олександра Малицького, найбільша кількість з'явилася у три роки поспіль: 1967 р. – 34, 1968 р. – 48 (найбільша річна кількість видань) і 1969 р. – 35. Після 1973 р. відбувся стрімкий спад, по 1–2 видань. Зокрема, 1981 р. побачило світ одне видання, наступного – жодного, а в рік смерті Л. Рихтицького – також одне²⁹.

Останнє видання присвятили 40-річчю з часу заснування Антибільшовицького блоку народів³⁰, створеного з ініціативи ОУН-р.

Щодо кількості надрукованого за увесь час є незначні розбіжності. С. Голяш подає такі дані випусків марок: «453 свої видання, в цьому майже 4000 марок, частина яких була на близько 500 пропам'ятних блоках»³¹.

Редактор американського часопису «Свобода» – найдавнішої у світі українськомовної газети, письменник Лев Хмельковський пише про «близько 7000 марок (враховуючи й різновиди), а основних типів – 3.700, а ще 470 пропам'ятних блоків»³².

Л. Рихтицький залучив до виготовлення марок визначних митців, які творили славу українського малярства у вільному світі: Святослава Гординського, Едварда Козака, Михайла Черешньовського, Роберта Лісовського, Мирона Білинського, Юрія Костіва, Михайла Курила, Мирона Левицького, Михайла Дмитренка, Степана Короленка³³ та інших.

Творці ППУ вважали, що виготовлення та видання марок, наліпок, блоків є продовженням їхньої боротьби за майбутню вільну Україну, звільнення її від окупації Радянського Союзу, проти національного гноблення і русифікації. Про це свідчить тематика марок ППУ. Недаремно Л. Рихтицький із одностумцями звернулися до українців з-поза «залізної завіси»: «Ваші діти навчатимуться історії України і її боротьби із марок ППУ!»³⁴.

Окрім важливої філателістичної діяльності, видавець був активним і у громадському житті української еміграції – долучався до багатьох українських суспільно-політичних і культурних організацій. Був членом об'єднання українських письменників, митців, акторів, журналістів, науковців за кордоном – «Асоціації діячів української культури»³⁵, комбатантської організації «Братство колишніх вояків 1-ї Української дивізії Української національної армії».

²⁵ Ріміні 1945–1947. Перша українська дивізія Української національної армії у британському полоні в Італії: матеріали до історії дивізії / Упоряд. В. Ревуцький; Братство українських вояків 1-ої української дивізії УНА; Головна управа. – Збірник II. – Київ: Смолоскип, 2005. – С. 219, 220, 241, 223.

²⁶ Там само. – С. 83, 85, 131, 134, 191–203; Елерсон С. Сон літньої ночі. – Ріміні: Життя в таборі, 1946. – 72 с. [Електронний ресурс]: Diasporiana.org.ua. Електронна бібліотека. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21703/file.pdf> (дата звернення: 26.12.2021).

²⁷ Голяш С. Життєписні дані про сл. п. Степана Любимира Рихтицького // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 17–19 [Електронний ресурс]: Читиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chytyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf (дата звернення: 26.12.2021).

²⁸ «Письменник з діаспори»: Любомир Рихтицький. До 95-річчя від дня народження [Електронний ресурс]: Бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Режим доступу: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2016/06/23/%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B7-%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D1%80%D0%B8%D1%85%D1%82/> (дата звернення: 26.12.2021).

²⁹ Малицький О. Огляд видань марок і пропам'ятних блоків Закордонного Поштового Відділу Підпільної Пошти України // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 11–12 [Електронний ресурс]: Читиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chytyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf (дата звернення: 26.12.2021).

³⁰ Вечір АБН Української станиці АП АБН в Чикаго, Ілліной. З відзначенням 40-річчя постанови АБН. Субота, 3-го грудня 1983 р. – С. 10. [Електронний ресурс]: Diasporiana.org.ua. Електронна бібліотека. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15680/file.pdf> (дата звернення: 26.12.2021).

³¹ Голяш С. Вказ. праця. – С. 18.

³² Хмельковський Л. Закордонні марки України [Електронний ресурс]: Нова Доба. – Режим доступу: <https://novadoba.com.ua/220961-zakordonni-marky-ukrayiny.html> (дата звернення: 26.12.2021).

³³ Малицький О. Вказ. праця. – С. 16.

Л. Рихтицький – також автор проєкту «Пропам'ятна медаль Святого Архистратига Михаїла, виготовлена до 20-річчя створення стрілецької дивізії «Галичина»³⁶. Був членом ОУН та 8-го відділу Організації оборони чотирьох свобод України. Діяльність Л. Рихтицького гідно відзначали, його нагородили військовими відзнаками «Хрест відродження», «Воєнний Хрест»³⁷. Помер Л. Рихтицький 16 липня 1983 р. в м. Чикаго.

Вже в незалежній Україні пам'ять про політично-культурного діяча діаспори та його внесок у майбутнє України вшанували в рідному місті Дрогобичі. На будинку по вул. Вокзальній, 7, де мешкав Л. Рихтицький в 1939–1942 рр., за ініціативи краєзнавця Р. Пастуха встановили пам'ятну таблицю³⁸.

Філателія ППУ, що зберігається й експонується в музеях України, поєднала в собі художні та ідеологічні аспекти. В різних музейних виставкових проєктах марки ППУ є пізнавально-ілюстративним матеріалом для вивчення історії України. Діяльність Л. Рихтицького, зокрема, у створенні і поширенні марок ППУ – це його внесок у постання незалежної України 1991 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алін А. Через 21 місяць я радий повідомити, що 1 етап каталогу Підпільної пошти України (ППУ) завершено... [Електронний ресурс]: Київське товариство філателістів. Фейсбук-сторінка. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/ukraineundergroundpost/posts/437123981141724> (дата звернення: 26.12.2021).

Бібліотека української діаспори імені сенатора Джона Маккейна [Електронний ресурс]: Дніпровські міські публічні бібліотеки. Департамент гуманітарної політики. – Режим доступу: <http://www.library.dp.ua/?id=61> (дата звернення: 26.12.2021).

Боровець З. Вступне слово // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 7–10 [Електронний ресурс]: Чтиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf (дата звернення: 26.12.2021).

Вечір АБН Української станиці АП АБН в Чикаго, Іллиной. З відзначенням 40-річчя постановлення АБН. Субота, 3-го грудня 1983 р. – 17 с. [Електронний ресурс]: Diasporiana.org.ua. Електронна бібліотека. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15680/file.pdf> (дата звернення: 26.12.2021).

Визвольних змагань Прикарпатського краю Музей [Електронний ресурс]: Енциклопедія Сучасної України. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33970 (дата звернення: 26.12.2021).

Виставка «Українська філателія. Підпільна Пошта України» [Електронний ресурс]: Галицький кореспондент. – Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/vystavka-ukrayinska-filateliya-pidpilna-poshta-ukrayiny> (дата звернення: 26.12.2021).

Виставка «Франкіана у поштовій і непоштовій марці в Україні та закордоном» [Електронний ресурс]: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Режим доступу: <https://dspu.edu.ua/news/vystavka-frankiana-u-poshtovij-i-neposhtovij-marci-v-ukrayini-ta-zakordonom/> (дата звернення: 26.12.2021).

Волинський краєзнавчий музей запрошує філателістів та всіх небайдужих до історії України відвідати оновлену виставку «Волинь в Українській революції 1917–1921 років» [Електронний ресурс]: Волинська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/article/volinskiy-krayeznavchiy-muzej-zaproshuye-filatelistiv-ta-vsikh-nebayduzhih-do-istoriyi-ukrayini-vidvidati-onovlenu-vistavku-volin-v-ukrayinskiy-revolyuciyi-19171921-rokiv/> (дата звернення: 26.12.2021).

Головкевич М. Сьогодні минає 100 років від дня народження Любомира Рихтицького [Електронний ресурс]: Фейсбук. – Режим доступу: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2924577867856491&id=100009129181833 (дата звернення: 26.12.2021).

³⁴ Підпільна пошта України (ППУ) [Електронний ресурс]: Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/455/> (дата звернення: 26.12.2021).

³⁵ Діячів української культури Асоціація [Електронний ресурс]: Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26507 (дата звернення: 26.12.2021).

³⁶ Семотюк Я. Українські військові нагороди. Ордени, хрести, медалі, відзнаки та нашивки. – Т. XL – Вид. 2-ге, доп. – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 2004. – С. 27 [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: https://uartlib.org/downloads/ViyskovyNagorodi_uartlib.org.pdf (дата звернення: 12.12.2021).

³⁷ Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Кн. 2. – Київ: Темпора, 2011. – С. 344, 356, 365, 370.

³⁸ Пам'ятники, пам'ятні таблиці та знаки Дрогобича. Довідник / Упоряд. Сивохіп Г., Кульчицький Ю. – Дрогобич: Швидкодрук, 2016. – 78 с. [Електронний ресурс]: Issuu – платформа електронного видавництва. – Режим доступу: https://issuu.com/drohobyczerzeitung9/docs/pam_39_yatniki_pam_39_yatni_doshki (дата звернення: 26.12.2021); Пастух Р. Талант, офіруваний Україні // Любомир Рихтицький у дослідженнях і публіцистиці. – Дрогобич: Посвіт, 2021. – С. 84–85.

Голяш С. Життєписні дані про сл. п. Степана Любимира Рихтицького // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 17–19 [Електронний ресурс]: Чтиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 26.12.2021).

Денисова Т. Прапори українського чорноморського флоту у виданнях підпільної пошти України зі збірки національного музею у Львові ім. А. Шептицького [Електронний ресурс]: Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. – Режим доступу: [https://sites.google.com/site/navalhistoryofukraine/tradiciie/denisova-t-prapori-ukraïenskogo-cornomorskogo-flotu-u-vidannah-pidpilnoie-posti-ukraïeni-zibirki-nacionalnogo-muzeu-u-lvovi-im-a-septickogo](https://sites.google.com/site/navalhistoryofukraine/tradiciie/denisova-t-prapori-ukraïnskogo-cornomorskogo-flotu-u-vidannah-pidpilnoie-posti-ukraïeni-zibirki-nacionalnogo-muzeu-u-lvovi-im-a-septickogo) (дата звернення: 22.12.2021).

Діячів української культури Асоціація [Електронний ресурс]: Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26507 (дата звернення: 26.12.2021).

До 101-ї річниці ЗУНР у Львові погасили марку (фото) [Електронний ресурс]: Вголос. Інформаційне агентство. – Режим доступу: https://vgholos.ua/news/do-101-yi-richnytsi-zunr-u-lvovi-pogasyly-marku-foto_1096895.html (дата звернення: 26.12.2021).

Кікта С. Філателія. Підпільна Пошта України (ППУ) // Енциклопедія українознавства: словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Т. 9. – Львів, 2000. – С. 3507.

Любомир Рихтицький (Степан Любомірський) [Електронний ресурс]: Дрогобиччина. Вікова спадщина. – Режим доступу: <https://drohobychyna.com.ua/section/osobistosti/lyubomir-rihtickiy-stepan-lyubomirskiy/> (дата звернення: 26.12.2021).

Любомірський Степан (Любомир Рихтицький 1921–1983) [Електронний ресурс]: Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/438/> (дата звернення: 20.11.2021).

Любомірський Степан. [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD (дата звернення: 22.12.2021).

Малицький О. Огляд видань марок і пропам'ятних блоків Закордонного Поштового Відділу Підпільної Пошти України // Підпільна пошта України. Літопис УПА. – Т. 47 / Ред. З. Боровець. – Торонто–Львів: Літопис УПА, 2009. – С. 11–16 [Електронний ресурс]: Чтиво. Електронна бібліотека. – Режим доступу: https://shron2.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_47_Pidpilna_Poshta_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 26.12.2021).

Онлайн-виставка марок з фондозбірки музею «Підпільна пошта України» [Електронний ресурс]: Музей історії м. Болехова ім. Романа Скворія. – Режим доступу: <https://museum.bolekhiv-rada.gov.ua/photo-gallery/136-onlajn-vistavka-marok-z-fondozbirki-muzeju-pidpilna-poshta-ukrayini.html> (дата звернення: 16.12.2021).

Пам'ятники, пам'ятні таблиці та знаки Дрогобича. Довідник / Упоряд. Сивохіп Г., Кульчицький Ю. – Дрогобич: Швидкодрук, 2016. – 78 с. [Електронний ресурс]: Issuu — платформа електронного видавництва. – Режим доступу: https://issuu.com/drohobyczerzeitung9/docs/pam_39_yatniki_pam_39_yatni_doshki_ (дата звернення: 26.12.2021).

Пастух Р. Талант, офіруваний Україні // Любомир Рихтицький у дослідженнях і публіцистиці. – Дрогобич: Посвіт, 2021. – С. 84–85.

«Письменник з діаспори»: Любомир Рихтицький. До 95-річчя від дня народження [Електронний ресурс]: Бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Режим доступу: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2016/06/23/%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B7-%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D1%80%D0%B8%D1%85%D1%82/> (дата звернення: 26.12.2021).

Поштові символи держави [Електронний ресурс]: Тернопільський обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу: <https://tokm.com.ua/novyny/poshtoviy-symvoly-derzhavy.html> (дата звернення: 26.12.2021).

Рихтицький Любомир // Енциклопедія української діаспори: у 7-ми томах, 4-х книгах / Гол. ред. Василь Маркусь; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці. – Т. 1: Сполучені Штати Америки. Кн. 2. – Нью-Йорк–Чикаго, 2012. – С. 332.

Ріміні 1945–1947. Перша українська дивізія Української національної армії у британському полоні в Італії: матеріали до історії дивізії / Упоряд. В. Ревуцький; Братство українських вояків 1-ої української дивізії УНА; Головна управа. – Збірник II. – Київ: Смолоскип, 2005. – 282 с.

Семотюк Я. Українські військові нагороди. Ордени, хрести, медалі, відзнаки та нашивки. Т. XL – Вид. 2-ге, доп. – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 2004. – С. 27 [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: https://uartlib.org/downloads/ViyskoviiNagorodi_uartlib.org.pdf (дата звернення: 12.12.2021).

Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Кн. 2. – Київ: Темпора, 2011. – 422 с.

«Україна – Київ: поштові знаки». Виставка / «Ukraine – Kiev: postsigns». Exhibition [Електронний ресурс]: Музей історії міста Києва. – Режим доступу: <http://www.kyivhistorymuseum.org/uk/vystavkovi-proekty/poshtovi-znaki.html> (дата звернення: 26.12.2021).

У музеї Тернополя представлені унікальні марки часів УПА (фото) [Електронний ресурс]: Тернополяни. – Режим доступу: <https://ternopoliany.te.ua/zhittya/51676-u-muzei-ternopolia-predstavleni-unikalni-marky-chasiv-upa-foto> (дата звернення: 12.12.2021).

У Тернопільському музеї відкрили виставку до 100-річчя Української революції [Електронний ресурс]: обласТЬ. – Режим доступу: <https://oblast-te.com.ua/u-ternopilskomu-muzeji-vidkryly-vystavku-do-100-richchya-ukrayinskoyi-revolucziyi/> (дата звернення: 26.12.2021).

Український визвольний рух у колекції поштових марок [Електронний ресурс]: Національний музей історії України у Другій світовій війні. – Режим доступу: <https://collections.warmuseum.kiev.ua/theme/Warmus/pages/history/> (дата звернення: 12.12.2021).

Філателістичну виставку до 70-ї річниці загибелі Романа Шухевича відкрили в Тернополі [Електронний ресурс]: Суспільне мовлення України. – Режим доступу: <https://suspilne.media/17865-pidpilna-posta-ukraini-cu-seriu-marok-mozna-pobaciti-na-filatelisticnij-vistavci-v-ternopoli/> (дата звернення: 26.12.2021).

Філателія [Електронний ресурс]: Національний музей історії України. – Режим доступу: <https://nmiu.org/fondy-muzeiu/obrazotvorche-mystetstvo/filateliia> (дата звернення: 26.12.2021).

Філатов: «До Дніпра прибуде унікальна колекція марок, що охоплює останні 120 років української історії» [Електронний ресурс]: Дніпро. Дніпровська міська рада. – Режим доступу: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/46016/filatov-do-dnipra-pribude-unikalna-kolekciya-marok-scho-ohoplyue-ostanni-120-rokiv-ukrayinskoj-istorii> (дата звернення: 26.12.2021).

Хмельковський Л. Закордонні марки України [Електронний ресурс]: Нова Доба. – Режим доступу: <https://novadoba.com.ua/220961-zakordonni-marky-ukrayiny.html> (дата звернення: 26.12.2021).

Олександр Лук'янов

Старший науковий співробітник
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Oleksandr Lukianov

Senior Researcher,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗНАКІВ РОЗРІЗНЕННЯ
У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛАХ УКРАЇНИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)**

**FEATURES OF IMPLEMENTATION OF INSIGNIA
IN THE MILITARY AND MARINE FORCES OF UKRAINE
(BASED ON THE MATERIALS
OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE)**

Анотація

У статті здійснено огляд матеріалів із фондової колекції Національного музею історії України, що були передані співзасновниками Військово-Морських Сил України – першим командувачем ВМС України віце-адміралом Борисом Кожиним та адміралом Ігорем Тенюхом. Розглядаються особливості появи та становлення символіки і знаків розрізнення у Військово-Морських Силах. Серед матеріалів унікальні зразки перших нарукавних знаків 1992 р., адміральська тужурка, погони різних типів та головний убір адмірала ВМС України. На основі переданих речей здійснено спробу висвітлити та проаналізувати події довкола затвердження та прийняття знаків розрізнення українського флоту. В статті досліджуються основні процеси, що впливали на утвердження елементів військово-морської символіки в контексті історичного розвитку української держави.

Ключові слова:

знаки розрізнення, військова символіка, Борис Кожин, Ігор Тенюх, Спілка офіцерів України, Військово-Морські Сили України, Чорноморський флот, НМІУ.

Abstract

The article reviews the materials from the collection of the National Museum of the History of Ukraine, which were donated by the co-founders of the Naval Forces of Ukraine – the first commander of the Navy of Ukraine, Vice-Admiral Borys Kozhyn and Admiral Ihor Tenyukh. The peculiarities of the emergence and formation of symbols and insignia in the Naval Forces are considered. Among the materials are unique samples of the first sleeve insignia of 1992, an admiral's jacket,